

УДК 378.091.12:159.9-051

Білик В. Г.

**АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТЬ
"КОМПЕТЕНЦІЯ" ТА "КОМПЕТЕНТНІСТЬ"
В КОНТЕКСТІ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Актуальність проблеми теоретичного аналізу понять "компетенція" та "компетентність", в контексті природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти автор пов'язує з новою стратегією реформи вітчизняної вищої освіти, зі зростанням інтересу до природничо-наукової підготовки майбутніх фахівців та дискусійними питаннями щодо змісту понять "компетенція", "компетентність", в контексті природничо-наукової підготовки майбутніх психологів. У статті зазначається, що поняття "компетенція" та "компетентність" не є тотожними, але є взаємопов'язаними та взаємообумовленими, оскільки, на думку автора, поняття компетенція об'єднує перспективні якості (характеристики) майбутнього фахівця, у тому числі й майбутнього психолога, а компетентність – фактичні якості працівника або реалізовані на практиці компетенції. Представлене дослідження закладає основи перспектив подальших наукових розвідок, які полягатимуть у розробці педагогічних умов формування природничо-наукової компетентності майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

Ключові слова: компетенція, компетентність, природничо-наукова підготовка, майбутні психологи.

Постановка проблеми. З огляду на нову стратегію реформи вищої освіти, спрямовану на реалізацію гуманітарної парадигми, центром освітньої діяльності якої, як справедливо зауважує С. Куликовський, є "формування компетентної особистості, а результатом – готовність та здатність людини реалізувати свої знання і досвід у проблемних ситуаціях" [9, с. 92], та на зростання інтересу вітчизняних вчених і науковців розвинених країн світу до природничо-наукової підготовки майбутніх фахівців, особливої уваги, на нашу думку, заслуговує питання теоретичного аналізу понять "компетенція" та "компетентність" в контексті природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

Проведений нами **аналіз останніх досліджень і публікацій**, дає підстави стверджувати, що серед вітчизняних та зарубіжних дослідників не існує одностайної думки щодо визначення сутності та змісту понять "компетенція" та "компетентність".

Вважаємо за необхідне відзначити, що окреслену проблему досліджували як міжнародні організації (Міжнародна комісія Ради Європи, ЮНЕСКО та ін.), так і науковці різних галузей. Так, дослідженням понять "компетенція" і "компетентність" у галузі освіти присвячені наукові праці Н. М. Бібік, В. О. Бондар, О. В. Матвієнко, Л. П. Сущенко, І. В. Шеремет та ін., філософські аспекти

понять "компетенція" і "компетентність" знайшли своє висвітлення у роботах В. П. Андрущенко, І. П. Беха та ін, в галузі психології – Н. І. Пов'якель, Н. А. Чепелева та ін.

Однак, результати проведеного нами аналізу наукової літератури дають підстави констатувати, що на сьогодні залишаються дискусійними питання щодо змісту понять "компетенція", "компетентність", в контексті природничо-наукової підготовки майбутніх психологів.

Актуальність окресленої проблеми зумовила **мету роботи** – провести теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень щодо трактувань понять "компетенція" та "компетентність" та визначити їх сутність у контексті природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

Завдання дослідження

1. Дослідити сутність понять "компетенція" та "компетентність" у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах.

2. Визначити зміст та сутність понять "природничо-наукові компетенції" та "природничо-наукова компетентність" майбутніх психологів.

Враховуючи, що представлене дослідження потребує аналізу та синтезу наукових доробок вітчизняних та зарубіжних вчених, вважаємо за доцільне використати такі **методи дослідження**: системний аналіз наукової та науково-методичної літератури, бібліографічний аналіз праць класиків педагогіки, контент-аналіз нормативних документів у сфері вищої педагогічної освіти – з метою з'ясування стану розробленості досліджуваної проблеми; систематизації, порівняння та узагальнення – з метою виявлення та теоретичного обґрунтування сутності та змісту досліджуваних понять.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літературних джерел показує, що поняття "компетенція" і "компетентність" з'явилися порівняно недавно. Разом з тим, ідея розвитку професійної компетентності існує в науковій думці досить давно.

Досліджуючи генезис понять "компетенція" і "компетентність", О. Л. Чуланова виділяє такі етапи їх становлення: перший етап – від античності до 60-х років ХХ століття – етап створення наукових передумов компетентнісного підходу, який має філософські та психологічні коріння; II етап – 60–70-і роки ХХ століття – етап формування наукової платформи для визначення механізмів створення і вдосконалення компетентності як первинної особистісної якості працівника, становлення ідеї про компетентність як основи професіоналізму; III етап – кінець 70-х років ХХ століття – теперішній час – етап виділення компетенції і компетентності в якості предмета всебічного розгляду та наукового аналізу як в економічному, так і в освітньому середовищі, створення інструментів для практичного його застосування [15, с. 37]. Дещо іншу періодизацію розвитку понять "компетенція" і "компетентність" пропонують В. Бедь та М. Артёмова. Так, науковці вважають, що перший етап становлення досліджуваних понять пов'язаний з початком наукової роботи над їх виділенням та систематизацією (1960–70-ті рр. ХХ ст.), другий (1970–90-ті рр. ХХ ст.) – це період, протягом якого вдалося створити перелік ключових компетенцій і, нарешті, наступним етапом (кінець 80-х – початок 90-х рр. ХХ ст.), на думку дослідників, слід вважати період, під час якого була зроблена спроба визначити компетентності як певний освітній результат (формування знань, умінь і цінностей особистості), де компетенція виступає головною складовою компетентнісно-орієнтованого навчання [1].

Вважаємо за необхідне відзначити, що незважаючи на певну вивченість сутності поняття "компетенція" серед науковців і досі триває дискусія щодо її визначення. Так, С. В. Козак вважає, що "у загальнонавчальному значенні компетенцію слід визначати, з одного боку, як обсяг повноважень, що надані за посадою, а з іншого, – як знання й досвід фахівця певної галузі" [7, с. 9]. Як деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення: знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і відношень, які потім виявляються у компетентностях людини [2], розглядає поняття "компетенція" А. А. Бушмельов. На думку науковця, компетенції є динамічною системою знань, вмінь, навичок, здібностей та цінностей, яка необхідна для ефективної майбутньої професійної діяльності та особистісного розвитку випускників закладів вищої освіти, якою вони повинні опанувати до певного рівня [2]. А. Урбанович поділяє таку наукову думку і розглядає поняття "компетенція" як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, вмінь, навичок і засобів діяльності), які визначаються відносно певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної та продуктивної діяльності [16, с. 60].

Крім наведених визначень поняття "компетенція", для нашого дослідження заслуговують уваги наукові думки М. Armstrong, та L. M. Spencer Jr. і S. M. Spencer. Так, L. M. Spencer Jr. та S. M. Spencer стверджують, що компетенцію слід розглядати як базову якість індивідуума, що визначає ефективне або найкраще виконання ним деяких робіт або дій у певних ситуаціях [19, с. 9]. Поняття "компетенція", на думку вчених, має п'ять базових якостей особистості: мотиви, психофізіологічні особливості, "Я"-концепцію (віра людини в те, що вона може результативно діяти у будь-якій ситуації), знання, вміння та навички, будь-які індивідуальні особливості людини, які можуть бути оцінені чи розраховані і на основі яких можна диференціювати ефективних і неефективних працівників [19, с. 9]. Англійський вчений M. Armstrong ототожнює термін "компетенція" зі стандартами поведінки, які забезпечують здатність особистості вирішувати виробничі завдання у конкретній організації [17, с. 277].

Не можемо залишити поза увагою наукові висловлювання ряду дослідників (С. Конкевич, І. Лисакова та ін.), які ототожнюють поняття "компетенція" та "компетентність". Так, С. Конкевич та І. Лисакова вважають поняття "компетенція" та "компетентність" синонімами, розглядаючи їх як інтегральну характеристику, що визначає можливість розв'язувати проблеми і типові завдання, що виникають у реальних ситуаціях із використанням знань, вмінь, навичок, життєвого досвіду, цінностей та здібностей [8].

О. В. Кучай не підтримує таку думку вчених і наголошує на розмежованості у визначенні понять "компетенція" та "компетентність", одночасно зазначаючи, що "сукупно вони відображають цілісність і збірну, інтеграційну суть як результату освіти, так і результату діяльності людини" [10, с. 47]. Науковець стверджує, що компетентність – це "володіння людиною відповідною компетенцією, що охоплює його особисте ставлення до неї та предмета діяльності" [10, с. 47]. Цієї думки дотримується Х. Процько і зазначає, що "компетентність – це більш широке поняття, яке характеризує і визначає рівень професіоналізму особистості, а досягнення його відбувається за рахунок набуття відповідних необхідних компетенцій, що складають мету професійної підготовки фахівця" [13, с. 17].

Отже, проведені дослідження дозволяють нам конкретизувати поняття "компетенція" в контексті природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти, яке ми будемо розглядати як сукупність взаємопов'язаних результатів теоретичної і практичної частин природничо-наукової підготовки, які необхідні для успішного засвоєння професійно орієнтованих дисциплін та здійснення професійної діяльності.

Учені (М. Г. Артьомова, Ю. Варданян, М. А. Armstrong, Е. А. Schneck та інші) акцентують увагу на дослідженні сутності поняття "компетентність". Так, на думку Ю. Варданян, поняття "компетентність", у широкому сенсі, слід розглядати як ступінь соціальної та психологічної зрілості людини, яка передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності, що дозволяє індивіду успішно функціонувати в суспільстві та інтегруватися в нього, а у вузькому – як діяльну характеристику, як ступінь інтегрованості людини в діяльність, що передбачає певну світоглядну спрямованість особистості, ціннісне ставлення до діяльності та її предметів [3, с. 45]. Англійський вчений М. А. Armstrong вказує, що термін "компетентність" є важливим для опису того типу поведінки, який потрібен для досягнення високого рівня ефективності діяльності, а також його можна використовувати для опису тих знань і вмінь, які очікуються від працівника для ефективного виконання його обов'язків [17, с. 277]. З такою думкою погоджується Е. А. Schneck і стверджує, що компетентності характеризують вміння студента застосовувати базові та інші свої навички в ситуаціях, які виникають у повсякденному житті [18, с. 141]. М. Г. Артьомова стверджує, що "компетентність – це інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника закладу вищої освіти для виконання діяльності у певних професійних і соціально-особистісних предметних сферах (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду в певному виді діяльності" [1].

У наукових дослідженнях О. С. Бобіної, І. Демури та ін. розкривається сутність поняття "професійна компетентність". Так, І. Демура, виокремлюючи поняття "професійна компетентність" розглядає його як "систему явищ, яка включає знання, уміння, навички (професійні компетенції широкого спектру) та професійно значущі якості особистості, які забезпечують виконання власне професійних обов'язків (професійні компетенції вузького спектру)" [7, с. 66]. Ми погоджуємося з науковою думкою О. С. Бобіної про те, що професійну компетентність доцільно розглядати як інтегральну характеристику ділових і особистісних якостей людини, яка відображає не тільки рівень знань, умінь і досвіду, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, а й соціально-моральну позицію особистості [2, с. 47].

Науковці (Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелєва, та ін.) приділяють увагу питанням, пов'язаним з професійною компетентністю психологів. Так, у наукових працях Н. І. Пов'якель виокремлюється поняття "професійна компетентність практичних психологів", яке розглядається як "інтегральна характеристика професіоналізму, яка дозволяє визначити рівень підготовленості та здатність особистості успішно вирішувати професійні завдання і виконувати професійні обов'язки" [12, с. 213]. Під професійною компетентністю психолога Н. В. Чепелєва розуміє "єдність знань, необхідних для успішного здійснення професійної діяльності та досвіду, який передбачає не лише володіння необхідними практичними вміннями, техніками, а й наявність у фахівця розвинутого поля професійних смислів, що великою мірою зумовлюють творчий характер професійної діяльності психолога" [14, с. 685]. Нам імponує дане визначення науковця.

Учені (Т. Гладюк, О. Гринюк, Г. Луценко та ін.) спрямовують зусилля на характеристику природничо-наукової компетентності. Так, Т. Гладюк поняття "природничо-наукова компетентність" розглядає як складову професійної компетентності і характеризує її як "інтегральну якість особистості, яка проявляється у здатності здійснювати діяльність, що базується на знаннях, уміннях, навичках, цінностях і досвіді, яких майбутні фахівці набули у процесі навчання природничим дисциплінам,

особистісному ставленню до діяльності і предмету діяльності" [4, с. 153]. У наукових роботах О. С. Гринюк виокремлюється поняття "природничо-наукова компетентність", яке розглядається як "набута у процесі навчання інтегрована здатність, що включає оволодіння понятійно-термінологічним апаратом природничих наук; засвоєння предметних знань та усвідомлення фундаментальних ідей і принципів природничих наук, зокрема суті основних законів і закономірностей природи, що дають змогу зрозуміти перебіг природних явищ і процесів; формування ціннісних орієнтацій на збереження природи, гармонійну взаємодію людини і природи, а також ідей сталого розвитку суспільства" [5, с. 192]. Погоджуємося з твердженням Г. Луценко про те, що "природничо-наукова компетентність фахівця є основою його продуктивних взаємовідношень, засобом досягнення мети та завдань професійної діяльності, способом самовдосконалення, самореалізації й подолання особистісних професійно-орієнтованих кризових ситуацій" [11, с. 94]. Ми також поділяємо думку про те, що "однією із причин невирішеності питання формування цієї компетентності є відсутність загальноприйнятого розуміння природничо-наукової компетентності як комплексного феномену, який вимагає спеціально організованих заходів щодо формування та має значний потенціал у розв'язанні проблеми вдосконалення професійної компетентності" [11, с. 94].

Підводячи підсумок розгляду термінологічних проблем, пов'язаних з визначенням змісту й сутності понять "компетенція" та "компетентність", вважаємо доцільним вказати на те, що, незважаючи на певну вивченість даного питання, серед науковців й досі триває дискусія щодо їх трактування.

Висновки. Проведений аналіз наукових джерел показав, що поняття "компетенція" та "компетентність" можуть використовуватися в різних сферах, вони не є тотожними, але є взаємопов'язаними та взаємообумовленими, оскільки, на нашу думку, поняття "компетенція" об'єднує перспективні якості (характеристики) майбутнього фахівця, у тому числі й майбутнього психолога, а "компетентність" – фактичні якості працівника або реалізовані на практиці компетенції.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведені наукові розвідки сприяли визначенню перспектив подальших досліджень, які вбачаємо у визначенні педагогічних умов формування професійно спрямованої природничо-наукової компетентності майбутніх психологів, у процесі їх природничо-наукової підготовки у закладах вищої освіти.

Використані джерела

1. Артёмова М., Бедь В. Компетентнісний підхід в процесі модернізації ВНЗ / *Український науковий журнал "Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікація"*, № 5. 2011. URL: : <http://www.social-science.com.ua/>
2. Бушмелев А. А. Категории "компетенция" и "компетентность" в контексте становления новой образовательной парадигмы в России. URL: : <http://100teziso.ru/93/php>.
3. Варданян Ю. В. Стрoение и развитие профессиональной компетентности специалиста в высшем образовании: дис... д-ра пед. наук: 19.00.07. Москва, 1998.
4. Гладюк Т. В. Природничо-наукова компетентність майбутніх вчителів початкових класів / *Професійні компетенції та компетентності вчителя: Матеріали регіонального науково-практичного семінару*. Тернопіль, 2006. С. 152–156.
5. Гринюк О. С. Формування природничо-наукової компетентності учнів в умовах інтеграції змісту біологічного компонента цілісної природничо-наукової освіти / *Технології інтеграції змісту освіти: зб. наук. пр. Вип. 5* Полтава, 2013. С. 190–195.
6. Демура І. Сутність професійних компетентностей / *Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць. Вип. 38*. Слов'янськ: Вид. центр СДПУ, 2007. С. 64–71.
7. Козак С. В. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2001.
8. Конкевич С. В. Реализация компетентностного подхода в образовательном пространстве центрального района Санкт-Петербурга / *Учитель российской школы – ключевая фигура модернизации образования*. URL: <http://www.modern-obraz08/Konkevich.html>.
9. Куликовський С. Генеза поняття "компетентність" у європейській та українській педагогічній науці / *Людинознавчі студії. Педагогіка. № 29(1)*. 2014. С. 92–103.
10. Кучай О. Компетенція і компетентність – відображення цілісності та інтеграційної суті результату освіти. Рідна школа, 2009. С. 47.
11. Луценко Г. В. Методичні аспекти формування природничо-наукової компетентності у студентів фізико-математичних та інженерних спеціальностей / *Вісник Чернігівського НПУ: Серія: Педагогічні науки. Випуск 98*. 2011. С. 92–95.
12. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога. Київ, 2003.
13. Процько Х. В. Підготовка майбутніх учителів технологій до профорієнтаційної роботи в загальноосвітній школі: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Чернігів, 2009.

14. Чепелева Н. В. Особиста підготовка практичного психолога в умовах вищого навчального закладу / *Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: Матеріали метод. семін. АПН України* / за ред. академіка С. Д. Максименка. Київ, 2005.
15. Чуланова О. Л. Формирование и развитие компетентностного подхода в работе с персоналом: теория, методология, практика: дис. ... доктора економ. наук: 08.00.05. Москва, 2014.
16. Шеремет І. В. Формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2017. 22 с.
17. Armstrong M. A. Handbook of Human Resource Management Practice / *Kogan Page Limited. 10-th edition.* London, 2006.
18. Schneck E. A. A Guide to Identifying High School Graduation Competencies. Portland, 1978. P. 141.
19. Spencer Lyle M. Jr., Spencer Signe M. Competence at Work: Models for Superior Performance. Wiley India Pvt. Limited. 2008.

Bilyk V. G.

ANALYSIS OF DEFINITIONS OF CONCEPTS "COMPETENCE" AND "COMPETENCY" IN THE CONTEXT OF NATURAL SCIENCE TRAINING OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The urgency of the problem of theoretical analysis of the concepts "competence" and "competency" in the context of natural science training of future psychologists in higher educational institutions, the author links with the new strategy of reforming the national higher education, aimed at implementing humanitarian paradigm and absence among psychology students medical-biological education, and sometimes also a corresponding motivation to study these sciences. Conducting any scientific research, formation of a scientific concept requires, according to the author, theoretical and methodological substantiation of the objects and phenomena under study. The urgency of outlined problem determined the purpose of the article – to conduct theoretical analysis of different views on the interpretation of the concepts of "competence", "competency" in the context of natural science preparation of future psychologists in higher educational institutions, to reveal their essence and establish a mutual relation. The researcher emphasizes that, despite the certain knowledge of etymology of the concepts "competence" and "competency", scientists continue to discuss their interpretation, and in the context of natural science preparation of future psychologists in higher educational institutions, these concepts at all were not considered as a scientific problem, till now. The author, considering the ratio of the concepts, points to the interrelation between them and justifies their differentiation. The article states that the concept of "competence" and "competency" can be used in different spheres, they are not identical, but are interrelated and interdependent, since, in the author's opinion, the concept of competence combines the perspective qualities (characteristics) of the future specialist, including the future psychologist, and competency – the actual qualities of the employee or the practical implementation of the competence. Applying the methods of systematic analysis of psychological and pedagogical researches devoted to the study of this phenomenon, systematization, comparison and generalization, the author gives an author's definition of the concepts "competence" and "competency" in the context of natural science preparation of future psychologists in higher educational institutions. Natural science competence of future psychologists, in the study, is defined as a set of psychological qualities of an individual and results of theoretical and practical science education, which are necessary for successful implementation of activities in accordance with an existing situation. Natural science competency of future psychologist, the author considers as a component of professional competence, characterized by the depth of special knowledge, subject skills, and way of thinking and own social and moral attitude to the activities. Prospects for further research the author sees in the definition of pedagogical conditions for formation of professionally directed natural science competence of future psychologists, in the process of their natural science preparation in higher educational institutions.

Key words: competence, competency, natural science preparation, future psychologists.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2018 р.